

شناسایی علت‌های استفاده از کتب کمک درسی در دانش آموزان متوسطه دوم: یک

پژوهش کیفی

حبیب‌الله بارانی^۱، آریتا امیرفخرایی^۲، محمدرضا محمدی سلیمانی^۳، سید عبدالوهاب سماوی^۴

چکیده

استفاده از کتاب‌های کمک درسی در مدارس، به ویژه در دانش آموزان متوسطه دوم، بسیار شایع است و متخصصین نسبت به تبعات این پدیده نظرات و انتقادات زیادی وارد کردند. هدف این پژوهش بررسی علت‌های موثر بر استفاده از کتب کمک درسی در دانش آموزان متوسطه دوم استان هرمزگان بود. این پژوهش کیفی و با روش تحلیل مضمون انجام شد. جامعه آماری دانش آموزان متوسطه دوم استان هرمزگان بود و نمونه‌گیری به روش هدفمند انجام شد. و برای نمونه پژوهش، تعداد ۳۱ نفر از دانش آموزان، مدیران، دبیران و مشاوران مدارس دخترانه و پسرانه انتخاب شدند؛ و با ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته، علل استفاده از کتب کمک درسی در دانش آموزان متوسطه دوم، مورد ارزیابی قرار گرفت. پس از تحلیل متن مصاحبه‌ها، نتایج در قالب مضمون‌های اولیه، محوری و فراگیر، گزارش شدند. بدین ترتیب ۵۱ کد اولیه، ۱۲ کد محوری و ۶ مضمون فراگیر ایجاد شد. عوامل فردی، عوامل آموزشی، عوامل خانوادگی، عوامل مربوط به کتب کمک درسی، عوامل مربوط به کنکور و عوامل کلان، ۶ عامل فراگیر استفاده از کتب کمک درسی در دانش آموزان می‌باشند. برای پیشگیری از آسیب‌های استفاده زیاد از کتب کمک درسی، باید نگاهی عمیق‌تر به علل مختلف این پدیده داشت و راهکارهایی مانند رفع مشکلات اقتصادی و نابرابری درآمد در رشته‌ها و مشاغل، تغییر نظام پذیرش دانشجو، افزایش کیفیت نظام آموزشی، و بازبینی قوانین انتشار کتب کمک درسی، برای کاهش آسیب‌های استفاده آسیب‌زا از کتب کمک درسی ارائه شد.

کلمات کلیدی: کتب کمک درسی، دانش آموزان، متوسطه دوم، نظام آموزشی، کنکور.

^۱ گروه روانشناسی، واحد بندرعباس، دانشگاه آزاد اسلامی، بندرعباس، ایران. barani.hab@gmail.com

^۲ دانشیار، گروه روان‌شناسی، واحد بندرعباس، دانشگاه آزاد اسلامی، بندرعباس، ایران (نویسنده مسئول)

khaleghinkia@gmail.com

^۳ استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. msoliman@gmail.com

^۴ دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران. samavi@yahoo.com

مقدمه

بر اساس چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی، قرار است ایران به کشوری توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی- انقلابی الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و موثر در روابط بین الملل تبدیل شود (سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی، ۱۳۸۲). بر همین اساس تحقق آرمان ها و ارزش های انقلاب اسلامی مستلزم تلاش های همه جانبه در تمامی ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی است. به علاوه حوزه تربیت از مهم ترین زیرساخت های توسعه همه جانبه کشور و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی شایسته کشور در عرصه های مختلف است (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). اما شواهد عینی از یک سو و یافته های اصلی و جانبی پژوهش ها از سوی دیگر بر این موضوع تأکید دارند که به ویژه در سال های اخیر تمرکز برنامه ها و پژوهش ها از ارائه راهکارهای عملی و کاربردی برای حل مشکلات و چالش های مختلف دانش آموزان در خانه و مدرسه، به سوی افزایش آمار و ارقام کنکوری و آموزش های غیر ضروری بوده است (جوانمرد و پورقهرمانی، ۱۳۹۴).

با توجه به نتایج پژوهش ها، تناسب نداشتن توانایی ها و مهارت های دانش آموزان پس از پایان دوره متوسطه با نیازها و انتظارات جامعه، انتقال نیافتن مهارت های زندگی به دانش آموزان در طول زمان یاددهی - یادگیری، نبود مجال برای اندیشیدن و پرسشگری آنان، اشاعه شیوه آموزشی حافظه مدارانه و تأثیر آسیب زای کنکور در فرایند تربیت، از واقعیت های تلخ امروز نظام تربیت کشور است. این مساله از یک طرف ناخرسندی مسئولان و سیاستگذاران تربیتی و غیرتربیتی را به دنبال داشته و از طرف دیگر والدین ضمن صحنه گذاشتن بر این ناکارآمدی، از نظام تربیت کشور گلایه مندند (بیرمی پور و اچرش، ۱۳۹۹).

یکی از مشکلات کنونی نظام آموزشی کشور، انتشار کتاب‌هایی با عنوان کتاب‌های کمک آموزشی است که عمدتاً در متوسطه دوم مورد استفاده قرار می گیرند و متخصصین از ابتدا در مورد آثار منفی این کتب، هشدار داده اند. بر اساس پژوهش ویت^۱ (۲۰۱۲) در کلیه مناطق آسیا، خانوارها مخارج قابل توجهی را به تدریس و کتب تکمیلی خصوصی اختصاص می دهند. این کتب و تدریس ممکن است به پیشرفت دانش آموزان کمک کند، اما نابرابری های اجتماعی را نیز حفظ و تشدید می کند، منابع را از سایر کاربردها منحرف می کند و می تواند به ناکارآمدی سیستم های آموزش کمک کند. یکی از اولین پژوهش ها در کشور در این زمینه، پژوهش جلیلی (۱۳۹۸) بود. وی به این نتیجه رسید که کتاب‌های کمک‌درسی در خارج برای دسته یا گروه‌های خاصی از نظر سنی تنظیم شده‌است. کتاب‌های کمک درسی در ایران بیشتر برای گذر از مرحله کنکور طراحی شده اند و روحیه‌ی سطحی‌نگری و حفظی‌نگری را در دانش‌آموزان ایجاد و تقویت می‌کنند. محتوای کتاب‌های کمک درسی در خارج جنبه آموزشی دارد، ولی در ایران بیشتر جنبه تست حل‌المسائل و کنکوری دارند. سلسبیلی (۱۳۸۲) به این نتیجه دست یافت که در بیشتر کتاب‌های کمک‌درسی تولیدشده در ایران، نویسندگان به جای دانش‌آموز می‌اندیشد و بر این اساس تولیدات او به پرورش تفکر و خلاقیت دانش‌آموزان کمکی نمی‌کند بنابراین ضروری است در انتخاب کتاب‌های کمک‌درسی به کیفیت آن‌ها نیز توجه شود.

از سوی دیگر، تحقیقاتی نشان می دهد استفاده از کتب کمک درسی می تواند برای دانش آموزان سودمندی هایی داشته باشد. برای مثال قاجاریه (۱۳۷۳) در بررسی تأثیر کمک‌های درسی خارج از مدرسه مانند کمک‌های درسی والدین، اقوام، دوستان، معلم خصوصی، کلاس‌های تقویتی، کنکور و کتاب‌های کمک درسی (تست) استفاده می کنند، در تحصیل خود موفق ترند. پری‌رخ و حسینی (۱۳۹۲) در مطالعه خود قابلیت پاسخ‌دهی کتاب‌های کمک‌درسی به پرسش‌های پژوهشی کتاب‌های دوره راهنمایی را مورد ارزیابی قرار دادند. یافته های پژوهش آن‌ها حاکی از این بود که

۱. Viêt

۹۸ درصد پرسش‌های پژوهشی کتاب‌های درسی با استفاده از ۸۲۲ عنوان کتاب غیر درسی پاسخ داده شده‌اند. و این پژوهشگران به طراحان کتاب‌های درسی توصیه می‌کنند، پرسشها و تمرینهای کتابهای درسی را به گونه‌ای ارائه کنند که دانش‌آموزان به دنبال کسب مفاهیم در حوزه علوم مختلف حرکت کنند نه این‌که فقط به دنبال یافتن یک پاسخ مشخص برای پرسش مطرح شده بوده و به تفکر و چالش ذهنی نیازی نداشته باشند (پری‌رخ و حسینی، ۱۳۹۲). پژوهش شکرباغانی (۱۴۰۰) نشان داد که مهمترین تاثیری که کتابهای کمک درسی مناسب، در میزان یادگیری دارد؛ شامل دقت، توجه و اعتماد به نفس دانش‌آموزان است و پیشنهاد می‌کنند که تدوین استانداردهای کتابهای کمک درسی از اقدامات ضروری سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی که پرچم دار استاندارد سازی تجهیزات آموزشی است؛ قرار گیرد و لیست کتابهای کمک درسی مناسب و استاندارد شده به اطلاع همگان برسد.

بنابراین می‌توان گفت استفاده از هر کتاب کمک درسی، با توجه به ویژگی‌های آن، می‌تواند آثار مثبت یا منفی بر روی آموزش دانش‌آموز داشته باشد؛ و اینکه چرا دانش‌آموزان به جای استفاده از کتاب‌های کمک درسی مفیدتر و رشد دهنده‌تر، به سمت کتب کمک درسی سطحی‌تر و حفظی‌تر سوق داده می‌شود، علل فراوانی دارد. در این زمینه نیز پژوهش‌هایی انجام شد. یوسفی و همکاران (۱۳۹۲) به این نتیجه رسیدند که ۶۱/۶ درصد از دانشجویان هدف خود را از مطالعه‌ی کتاب‌های کمک‌درسی برای قبول شدن و ۳۱/۴ درصد هم برای افزایش سطح معلومات خود بیان کردند. همچنین، ۴۵ درصد دانشجویان دلیل استفاده از کتاب‌های کمک درسی را تبلیغات مؤسسات منتشرکننده کتاب‌های کمک درسی می‌دانند.

عبدالله پور و انصاری (۱۴۰۰) علل گرایش دانش‌آموزان به کتاب‌های کمک درسی ریاضی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان شامل عامل‌های مربوط به دانش‌آموز، معلم، مدرسه، والدین، کتاب درسی، نحوه آموزش کتاب‌های کمک درسی و کنکور در گرایش دانش‌آموزان به کتاب‌های کمک درسی مؤثرند. از این رو، باید در مسائل کتاب‌های درسی، نظام باوری دانش‌آموزان، کتابخانه‌های مدارس، درصد تأثیر کنکور در پذیرش دانشجویان، بالابردن سطح آگاهی والدین و دانش حرفه‌ای معلمان تغییراتی صورت گیرد تا بتوان به جای القای روحیه حفظی‌نگری و سطحی‌نگری توسط کتابهای کمک درسی، روحیه کشف کردن، استدلال و تفکر را در بین دانش‌آموزان ایجاد کرد.

از آنجا که استفاده از کتب کمک درسی و موسسات آموزش خصوصی ارتباط و هماهنگی تنگاتنگی با هم دارند، پژوهش‌هایی در این زمینه نیز انجام شد. لرگانی و محمدی (۱۳۹۶) مهم‌ترین علل مراجعه دانش‌آموزان به آموزشگاه‌های آزاد را شامل: ناپایداری آموخته‌ها در هنگام تحصیل، رضایت نداشتن از رتبه سال قبل کنکور، اجبار والدین، کسب رتبه‌های برتر، استرس‌های روانی قبولی در کنکور، اثربخش نبودن نظام آموزش کشور و رضایت نداشتن از رتبه سال قبل می‌دانند. برجیوازی^۱ (۲۰۱۲) در پژوهش خود به چرایی گسترش مراکز و آموزش‌های خصوصی پرداخت. او در نتیجه پژوهش خود اصلی‌ترین هدف مهم را انجام اصلاحاتی در آموزش‌های مدارس مطرح کرد تا بتوان جلو رشد این آموزش‌های خصوصی گرفته شود و همواره بر نتایج منفی این مراکز همچون کاهش موفقیت تحصیلی، سردرگمی و شکست‌های متعدد دانش‌آموزان تأکید کرده‌است. با اینکه پژوهش‌هایی در این زمینه انجام شده، اما به نظر می‌رسد هنوز علل استفاده از کتب کمک درسی مبهم است. بنابراین هدف این پژوهش بررسی کیفی علل استفاده از کتب کمک درسی در دانش‌آموزان متوسطه دوم است.

1. Bregvadze

روش شناسی

پژوهش حاضر از جنبه جهت گیری پژوهش، کاربردی و از حیث روش شناسی، پژوهشی کیفی محسوب می شود که با استراتژی تحلیل مضمون انجام شد. هدف از پژوهش توصیف و اکتشاف و ابزار پژوهش مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. جامعه آماری شامل دانش آموزان متوسطه ی دوم استان هرمزگان است و نمونه گیری به روش هدفمند^۱ انجام شد. نمونه گیری در پژوهش های کیفی بسیار متفاوت از پژوهش های کمی است، زیرا هدف آن به جای تعمیم یافته ها کسب درک عمیق از پدیده مورد بررسی است (کرنی^۲، ۲۰۰۷). نمونه گیری هدفمند جهت افزایش فهم از افراد، گروه های منتخب و تجارب و یا برای توسعه تئوری ها و مفاهیم طراحی شده است. پژوهشگران با انتخاب موارد غنی از اطلاعات که شامل گروه ها، موسسات یا رفتارهایی است که بینش کاملی را نسبت به سوال پژوهش فراهم می کنند، به این مهم دست می یابند (دیورس و فرانکل^۳، ۲۰۰۰). نمونه گیری زمانی به پایان می رسد که به اشباع نظری رسیده باشیم. و اشباع نظری، زمانی حاصل می شود که داده های اضافی، کمکی به تکمیل و مشخص کردن یک مقوله نظری نمی کنند و نمونه ها از آن پس مشابه به نظری رسند (رنجبر، ۱۳۸۹). تعداد ۳۱ نفر از دانش آموزان، مدیران، دبیران و مشاوران مدارس دخترانه و پسرانه انتخاب شدند. به هر کدام از مشارکت کنندگان یک کد اختصاص یافت. ویژگی های جمعیت شناختی هر کدام از شرکت کنندگان و کد مربوطه آنها، در جدول ۱ آورده شد.

جدول ۱- ویژگی های جمعیت شناختی نمونه

کد	نقش	جنس	سن	تحصیلات	رشته تحصیلی	کد	نقش	جنس	سن	تحصیلات	رشته تحصیلی
۱	دانش آموز	زن	۱۶	دهم	انسانی	۱۷	مدیر	زن	۳۹	ارشد	ریاضی
۲	دانش آموز	زن	۱۵	دهم	تجربی	۱۸	مدیر	مرد	۴۳	ارشد	علوم تربیتی
۳	دانش آموز	زن	۱۷	یازدهم	ریاضی	۱۹	مدیر	مرد	۳۶	لیسانس	الهیات
۴	دانش آموز	زن	۱۶	یازدهم	انسانی	۲۰	مشاور	زن	۳۳	ارشد	روانشناسی
۵	دانش آموز	زن	۱۶	یازدهم	تجربی	۲۱	مشاور	زن	۴۱	ارشد	روانشناسی
۶	دانش آموز	زن	۱۷	دوازدهم	انسانی	۲۲	مشاور	مرد	۳۵	لیسانس	مشاوره
۷	دانش آموز	زن	۱۷	دوازدهم	ریاضی	۲۳	مشاور	مرد	۲۹	ارشد	روانشناسی
۸	دانش آموز	زن	۱۷	دوازدهم	تجربی	۲۴	دبیر	زن	۳۸	ارشد	الهیات

۱. Purposive Sampling

۲. Kearney

۳. Devers & Frankel

۹	دانش آموز	مرد	۱۵	دهم	تجربی	۲۵	دبیر	زن	۴۴	لیسانس	زیست
۱۰	دانش آموز	مرد	۱۵	دهم	انسانی	۲۶	دبیر	زن	۳۴	لیسانس	ادبیات
۱۱	دانش آموز	مرد	۱۶	یازدهم	ریاضی	۲۷	دبیر	زن	۳۷	دکتر	زیست
۱۲	دانش آموز	مرد	۱۶	یازدهم	تجربی	۲۸	دبیر	مرد	۴۰	لیسانس	فیزیک
۱۳	دانش آموز	مرد	۱۸	دوازدهم	ریاضی	۲۹	دبیر	مرد	۳۲	ارشد	ادبیات
۱۴	دانش آموز	مرد	۱۷	دوازدهم	تجربی	۳۰	دبیر	مرد	۲۶	لیسانس	ادبیات
۱۵	دانش آموز	مرد	۱۷	دوازدهم	انسانی	۳۱	دبیر	مرد	۳۱	لیسانس	شیمی
۱۶	مدیر	زن	۴۹	لیسانس	علوم اجتماعی						

ابزار پژوهش

از مصاحبه فردی نیمه ساختاریافته جهت جمع آوری داده ها استفاده شد. ابتدا مصاحبه با تمرکز بر سؤالاتی که موضوع موردنظر را پوشش می دهد شروع و سپس در صورتی که شرکت کننده در بیان تجارب و ادراک خود دچار مشکل می شد، از سؤالات پیگیرانه برای تداوم روند مصاحبه استفاده می گردد. سؤالات اصلی مورد استفاده در مصاحبه ها، در جدول ۲ آورده شدند. مدت هر مصاحبه بین ۳۰ تا ۸۰ دقیقه بود و در مکانی مناسب (بدون حضور فرد دیگر) انجام شد. پس از توضیح درباره اهداف پژوهش به مشارکت کنندگان، مصاحبه انجام شد. بدین صورت که پس از برقراری ارتباط اولیه و بیان شرح مختصری در مورد اهداف پژوهش و کتاب های کمک درسی، مصاحبه با سؤالات باز شروع می شد. همچنین همه مصاحبه ها به روش صوتی ضبط شدند.

جدول ۲- نمونه سؤالات پرسیده شده در جلسات مصاحبه

نمونه سؤالات

۱. چقدر نسبت به کتاب های کمک درسی آشنایی دارید؟
۲. علل استفاده از کتاب های کمک درسی چیست؟
۳. چرا فکر می کنید این کتاب ها مفید (یا ضروری، خوب و ..) هستند (و یا نیستند)؟
۴. چرا بعضی از دانش آموزان از کتاب های کمک درسی استفاده می کنند؟ (یا نمی کنند)
۵. این کتاب ها چه فواید یا ضررهایی برای دانش آموزان (مدرسه، جامعه و ..) دارند؟
۶. تجربه خودتان از استفاده از این کتاب ها را توضیح دهید.

روایی و پایایی ابزار

در این پژوهش به منظور اعتماد و اعتبار علمی نتایج از روش گوبا و لینکلن^۱ (۱۹۸۲) استفاده شد. این دو محقق چهار معیار مقبولیت یا اعتبار^۲، تأییدپذیری^۳، قابلیت اعتماد یا اطمینان پذیری^۴ و قابلیت انتقال^۵ را برای قوام و استحکام داده‌های کیفی لازم دانسته‌اند (پولیت و تایتانو^۶، ۲۰۰۸). در پژوهش حاضر برای برآورده کردن معیارهای ذکر شده، از روش‌های متعددی استفاده شد. مقبولیت یا اعتبار (باورپذیری) با میزان باور داشتن به یافته‌های تحقیق ارتباط دارد. در یک تحقیق باورپذیر، داده‌ها همساز و همبسته هستند، نه پراکنده و متناقض (رویژ^۷، ۲۰۰۴). برای برآورده سازی این معیار از روش‌های غوطه‌وری^۸ (درگیری طولانی مدت و مشاهده مداوم)، بازبینی توسط همکار^۹، و روش مثلث سازی^{۱۰} داده‌ها با انتخاب نمونه از گروه‌های متفاوت استفاده شد. تأییدپذیری به معنی ثبت فعالیت‌ها در طول زمان، به طوری که سایر افراد بتوانند آنها را پیگیری نمایند. هدف از این کار، تشریح واضح مدارک و فرایند فکری است که منجر به نتیجه‌گیری شده است (استروبرت و رینالدی^{۱۱}، ۲۰۱۱)؛ برای همین در این پژوهش، روش شناسی پژوهش و فرایند و مراحل کار به طور دقیق تشریح شد. قابلیت انتقال متناظر با اعتبار بیرونی در پژوهش‌های کمی است که به قابلیت تعمیم پذیری یک مطالعه موردی و محلی به سایر مشارکت کنندگان، شرایط و چهارچوب زمانی مشابه با این مطالعه مرتبط است (عباس زاده و شمسی، ۱۳۹۹)، و برای برآورده سازی قابلیت انتقال، علاوه بر توصیف «بستر» مطالعه و توصیف شاخص‌های دموگرافیک نمونه پژوهش، داده‌های توصیفی به تفصیل در فصل چهارم آورده شدند. قابلیت اعتماد یا اطمینان پذیری مشابه پایایی در اندازه‌گیری‌های کمی بوده و به همخوانی و ثبات یافته‌های تحقیق که در زمان‌های مختلف و توسط محققین مختلف انجام می‌شود، مربوط است (برگاتا و مونته‌گومری^{۱۲}، ۲۰۰۰) که برای رعایت معیار اطمینان پذیری، اقداماتی از جمله، استفاده از سوالات مشخص در مصاحبه، ضبط مصاحبه‌ها به صورت صوتی انجام شدند. همچنین با کمک فرمول هولستی^{۱۳} (۱۹۶۹) میزان توافق بین دو کدگذار محاسبه شد. برای این کار، متن ۳ مصاحبه توسط دو متخصص دیگر کدگذاری و طبقه‌بندی مجدد شد. نتایج محاسبه پایایی بین دو کدگذار در جدول ۳ ارائه شد. و با توجه به اینکه پایایی محاسبه شده بیشتر از ۰/۷ است، قابلیت اعتماد کدگذاری‌ها مورد تأیید می‌باشد.

جدول ۳- محاسبه پایایی بین دو کدگذار

کد مصاحبه	تعداد کل کدها	تعداد توافقات	تعداد عدم توافقات	پایایی دو کدگذار (درصد)
مصاحبه ۱	۱۳	۷	۳	۰/۸۹
مصاحبه ۱۶	۲۲	۱۱	۵	۰/۸۱
مصاحبه ۲۱	۱۶	۹	۴	۰/۸۳
تعداد کل	۵۱	۲۷	۱۲	۰/۸۵

1. Guba & Lincoln
2. Credibility
3. Confirm ability
4. Consistency or Dependability
5. Transferability
6. Polit & Tatano
7. Royse
8. Immersion
9. Peer debriefing
10. Triangulation
11. Streubert & Rinaldi
12. Borggatta & Montgomery
13. Holsti

روش اجرا:

ابتدا پیش نویسی از سوالات (طبق جدول ۲) برای هدایت جلسات مصاحبه با شرکت کنندگان آماده شد. با این وجود، روند مصاحبه از قبل تعیین نشد و پاسخ های شرکت کنندگان تا اندازه زیادی جلسه مصاحبه و سؤالاتی که پرسیده می شود را تعیین می کرد (نیمه ساختاریافته). تمام جلسات مصاحبه با مقدمه ای درباره اهداف و دلایل انجام پژوهش شروع و به شرکت کنندگان اطمینان داده می شود که اطلاعات آنان محرمانه می ماند. فایل صوتی تمام جلسات ضبط شد و سپس تمام بحث های انجام شده، بر روی کاغذ بازنویسی شده و یک متن نوشته شده از تمام جلسات برای تجزیه و تحلیل فراهم شد. به منظور تحلیل اطلاعات از رویکرد کیفی با روش تحلیل مضمون استفاده شد. تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده های کیفی است. این روش فرایندی برای تحلیل داده های متنی است و داده های پراکنده و متنوع را به داده های غنی و تفصیلی تبدیل می کند (براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶). روش تحلیل تم یا مضمون، شامل یک رفت و برگشت مستمر بین مجموعه داده ها و خلاصه های کدگذاری شده و تحلیل داده هایی است که به وجود می آیند. این فرایند در سه مرحله کلی شامل کدگذاری توصیفی، کدگذاری تفسیری و مضامین فراگیر انجام می شود (کینگ و هاروکز^۲، ۲۰۱۰). با بررسی و تجزیه و تحلیل مصاحبه ها، تمام ایده های مستقل به عنوان کدهای باز، شناسایی و به هر کدام یک کد اختصاص داده شد. نمونه هایی از جملات شرکت کنندگان و کدهای انتخاب شده از این جملات در جدول ۴ آورده شد.

جدول ۴- نمونه هایی از تبدیل جملات به کدهای باز

کدهای باز	جملات/عبارات
کمالگرایی	گاهی دانش آموزانی دارم که به آنچه در کلاس گفته می شود راضی نمی شوند و می خواهند بهترین نمره را بگیرند و برای همین کتاب کمک درسی استفاده می کنند (شرکت کننده شماره ۲۹)
جستجوگری	تفاوت کتاب کمک درسی با کتاب درسی این است که مطالب و مثال های جالب تری در این کتاب ها است که خود بخود دانش آموز به مطالعه بیشتر آن درس علاقه مند می شود (شرکت کننده شماره ۱۲)
دانش	اصلاً اطلاعی از این کتاب ها ندارم و کسی چیزی به ما آموزش نداد (شرکت کننده شماره ۱۰)
نوع رشته اهداف بلندمدت	دانش آموزان رشته تجربی استقبال بیشتری از کتاب های کمک درسی دارند. افرادی هم که به دنبال رشته های پرمتقاضی دانشگاه ها هستند نیز در رشته های انسانی و ریاضی از این کتب استفاده می کنند (شرکت کننده شماره ۲۲)
سوالات متنوع کتاب کمک درسی	مثلاً من دوست دارم همان موقع که تکالیف را انجام می دهم، اشکالاتم را متوجه بشم و رفع کنم، برای همین از طریق کتاب های کمک درسی، سؤالاتی حل می کنم و جواب خودم را چک می کنم و این خیلی در فهمیدن درس ها به من کمک می کند (شرکت کننده شماره ۱)
جذابیت کم و	متن کتاب جذاب نیست و در بعضی قسمت ها، درس ها خیلی کلی توضیح داده شدند. من هر چه قسمت هم نهستی ها و حل معادله سیاله را مطالعه کردم نتوانستم درست متوجه بشوم و از طریق کتب کمک درسی بهتر متوجه شدم (شرکت کننده شماره ۱۳)

¹ . Braun & Clarke

² . King & Horrocks

انتزاعی بودن کتب

درسی

ما مجبوریم از کتب کمک درسی استفاده کنیم چون اگر از معلمان سوالی بپرسیم، به خوبی پاسخ نمی دهند و براشون مهم نیست و خیلی کم پیش میاد که کاملاً وقت بگذارند (شرکت کننده شماره ۴)	کیفیت پایین تدریس در مدرسه
به نظرم دانش آموزان مجبورند از کتب کمک درسی استفاده کنند، چون کلاس ها واقعا شلوغ اند و حجم مطلب زیاد و فرصت کافی برای بازخورد دادن به دانش آموزان نداریم. از طرف دیگر قسمت زیادی از وقت کلاس ها به خاطر تعطیلات هدر می رود. (شرکت کننده شماره ۲۶)	شلوغ بودن کلاس ها، کیفیت پایین تدریس در مدرسه
غیر ممکن است در کنکور بتونی بدون کتاب های تست، رتبه خوب بیاری (شرکت کننده شماره ۵)	تاثیر مثبت بر رتبه
کاملاً واضح است که جنس کنکور تستی است، و دانش آموزی که بخواهد کنکور موفق داشته باشد، باید تست تمرین کند (شرکت کننده شماره ۲۳)	تستی بودن کنکور

یافته ها

با بررسی و تجزیه و تحلیل مصاحبه ها، تمام ایده های مستقل در قالب مفاهیم و تم های فرعی شناسایی گردید و سپس به هر کدام یک کد اختصاص داده شد. برای هریک از مصاحبه های انجام شده، این کار انجام شد و بر اساس مشابهت بین داده ها در متن مصاحبه های قبلی، از همان کدهای قبلی به عنوان نشانگر آن کد استفاده شد. سپس براساس تم های فرعی شناسایی شده، دسته بندی های جامع تری انجام شد و در نهایت منجر به شناسایی تم های اصلی گردید. بدین ترتیب در نهایت ۵۱ کد اولیه، ۱۲ کد محوری و ۶ مضمون فراگیر ایجاد شد. در جدول ۵ مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی عوامل موثر بر میزان استفاده از کتب کمک درسی، به همراه مضامین مرتبط آورده شد و شکل ۱ نشان دهنده عوامل اصلی (محوری) موثر بر میزان استفاده از کتب کمک درسی را نشان می دهد.

جدول ۵- مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی عوامل موثر بر میزان استفاده از کتب کمک درسی

انتخابی	کدگذاری	کدگذاری محوری	کدهای باز (توصیفی)
عوامل فردی	ویژگی های روانشناختی	پشتکار، نظم و برنامه ریزی، خودکارآمدی تحصیلی، باهوش بودن، کمالگرایی، آینده نگری، جستجوگری، برتری جویی	
	عوامل زمینه ساز	نوع رشته دانش آموز (رشته تجربی)، میزان رضایت از رشته انتخابی، داشتن هدف قبولی در رشته های پرمقتاضی، قبولی در دانشگاه دولتی، پیشینه تحصیلی خوب، استفاده کمتر از فضای مجازی، نگرش مثبت به کتاب های کمک درسی	
عوامل آموزشی	کتب درسی	جذابیت کم در کتب درسی، انتزاعی بودن مطالب کتب درسی	
	کیفیت آموزش	کیفیت پایین تدریس در مدرسه، شلوغ بودن کلاس ها، کنکور محوری در تدریس	
عوامل انسانی	عوامل انسانی	برگزاری کلاس های موفقیت در کنکور در مدرسه، توصیه خرید کتب توسط عوامل مدرسه	

عوامل خانوادگی	فضا و تجهیزات	نبود کتابخانه های خوب در مدارس، نبود تجهیزات مناسب و کافی در مدارس، نبود وسایل کمک آموزشی
	دانش و نگرش والدین	نگرش والدین به کتب کمک درسی، فشار و خواسته های والدین از دانش آموزان در زمینه تحصیلی، نظارت تحصیلی والدین، نگرش خانواده ها در مورد موفقیت و خوشبختی فرزندانشان، مقایسه فرزندان با دیگران
	ویژگی های ساختاری خانواده	شغل والدین، در آمد خانواده، تحصیلات والدین و اعضای خانواده، شرایط مناسب خانواده جهت مطالعه، وجود فرد موفق از نظر تحصیلی در اطرافیان نزدیک
کتاب کمک درسی	نحوه ی بازاریابی	تبلیغات با روش های متعدد(رسانه های ملی، اینترنتی، سطح شهرها و روستاها، سطح مدارس، فروشگاه های متعدد و در دسترس، استفاده از قبول شدگان کنکور جهت تبلیغ)، گرافیک و زیبایی کتب، تنوع کتب برای سلیقه های مختلف
	کارکردهای کتب	تاثیر مثبت کتب در قبولی کنکور، تاثیر مثبت کتب در معدل دانش آموز، مناسب برای جبران ضعف آموزشی، ارائه نمودن سوالات متنوع در کتب، پاسخ دادن به سوالات کتاب درسی، ارائه راه حل ها و مثال های متنوع و کاربردی، ساده سازی محتوای کتاب درسی، محتوای صمیمانه و متناسب با روحیه دانش آموزان
کنکور	ویژگی های کنکور	تستی بودن آزمون سراسری، تاثیر بیشتر رتبه کنکور نسبت به معدل در پذیرش دانشجو
عوامل کلان	عوامل کلان	نابرابری و شکاف درآمدی مشاغل، نبود قوانین خوب در زمینه چاپ و سازماندهی کتب کمک درسی

شکل ۱- عوامل اصلی (محوری) موثر بر میزان استفاده از کتب کمک درسی

در ادامه برخی از اظهارات مهم و جالب توجه مشارکت کنندگان در مورد عوامل موثر بر میزان استفاده از کتب کمک درسی ارائه شده است.

۱- مضمون انتخابی عوامل فردی: این مضمون در برگرفته کد محوری (ویژگی های روانشناختی و عوامل زمینه ساز) و ۱۵ کد باز می باشد. شرکت کننده شماره ۲۳ در مورد ویژگی های روانشناختی معتقد بود: «اینکه هر دانش آموز چه ویژگی های شخصیتی دارد در میزان درس خوان بودن آن موثر است؛ مثلاً دانش آموزی که خیلی پشتکار دارد، مستقل است، و به خوبی برنامه ریزی می کند و وقتش را بیهوده در گوشی هدر نمی دهد، بیشتر از این کتاب ها استفاده می کند و مطمئناً نتیجه ی خوبی هم می گیرد».

شرکت کننده شماره ۱۱ در ارتباط با کد محوری ویژگی های روانشناختی معتقد بود: «به نظرم کتاب به تنهایی کافی نیست. بعضی مطالب در کتاب جالب هستند اما کم توضیح داده شدند. و من گاهی در اینترنت در مورد آنها جستجو می کنم و یا در کتاب های کمک درسی همان قسمت از کتاب را مطالعه می کنم».

شرکت کننده شماره ۲۷ در ارتباط با عوامل زمینه ساز فردی گفت: «در واقع ما دبیران دوست داریم دانش آموزان با آگاهی کامل این کتاب ها را انتخاب کنند. اما خیلی وقت ها اینطور نیست و دانش آموزان در فضای مجازی با تبلیغات زیادی مواجه می شوند و بدون بررسی و مشورت گرفتن از ما، خودشان کتاب ها و بسته های آموزشی را می خرند... و به طور کلی دانش آموزانی که می خواهند رشته های تاپ قبول شوند، از کتاب های کمک درسی بیشتر استفاده می کنند. رشته های مثل پزشکی، دندانپزشکی، داروسازی، پیراپزشکی، پرستاری، دانشگاه فرهنگیان، و دانشگاه های برتر در رشته های روزانه ی نسبتاً خوب؛ که بیشتر شامل بچه های رشته تجربی می شود... و البته در بین دانش آموزان تجربی افرادی که بی هدف هستند و یا از رشته خود ناراضی هستند اهل مطالعه و استفاده از این کتاب ها نیستند».

۲- مضمون انتخابی عوامل آموزشی: این مضمون در برگرفته ۴ کد محوری (کتاب درسی، کیفیت آموزش، عوامل انسانی، فضا و تجهیزات) و ۱۰ کد باز می باشد. شرکت کننده شماره ۲۹ در مورد عوامل مربوط به کتاب درسی گفت: «کتاب درسی محدود است و طوری طراحی شد که متناسب عموم دانش آموزان باشد. اما دانش آموزانی که این کتاب را متوجه نمی شوند باید فیلم هایی ببینند و یا منابع ساده تری مطالعه کنند تا تسلط پیدا کنند از طرف دیگر دانش آموزانی هم که زرنک تر هستند، علاقه مندند که مطالعات بیشتری داشته باشند».

شرکت کننده شماره ۱۷ در مورد عوامل مربوط به کیفیت آموزش گفت: «گاهی احساس می کنم که دانش آموز حق دارد اگر به سمت موسسات آموزشی یا کتاب های کمک درسی می رود. من ۶ سال مدیر مدرسه هستم و سال به سال مشکل نیروی انسانی در آموزش و پرورش بیشتر می شود و هر سال برای تامین دبیر خوب دچار مشکل می شویم. بسیاری از دبیران مهارت و دانش کافی برای تدریس ندارند و حتی نمی توانند کلاس را مدیریت کنند... و این عوامل باعث شده کیفیت آموزش افت پیدا کند».

شرکت کننده شماره ۲۱ در مورد عوامل انسانی گفت: «آنچه برای من مهم است تصمیم گیری درست دانش آموزان است، طوری که در مورد آینده خود واضح تر فکر کنند و سردرگم نباشند و فرد شاد و سازنده ای برای خود و جامعه شان باشند... و ما نباید دانش آموزان را به خواندن کتاب های کمک درسی و یا ثبت نام در موسسات آموزشی تشویق

کنیم؛ بلکه باید ببینیم هر دانش آموز چه اهدافی دارد و به دنبال چیست؟ و اگر واقعا استعداد و علاقه ی کافی برای فلان رشته را دارد، به سمت آن رشته برود. و اگر هم علاقه ای به دانشگاه رفتن ندارد هیچ ایرادی ندارد، فقط باید به او کمک کنیم تا برای آینده خودش برنامه ریزی کند و خود را پیدا کند. که متاسفانه همه مدیران و دبیران اینطور فکر نمی کنند و با تشویق ها و فشارها، دانش آموزان را به سمت قبول شدن در کنکور سوق می دهیم. و گاهی نمایندگان موسسات آموزشی برای آموزش دانش آموزان، به مدرسه دعوت می شوند و یا بعضی از مدیران و دبیران بیش از حد این کتاب ها را معرفی می کنند و خب دانش آموز هم اعتماد می کند و خرید می کند و بعد متوجه می شود که انگیزه درس خواندن ندارد و پولش را هدر داد. برای همین آگاه شدن دبیران و مدیران از این کتاب ها خیلی ضروری است. از طرف دیگر زمان فعالیت من به عنوان مشاور در این مدرسه فقط ۶ ساعت است که بیشتر وقتم را باید صرف پاسخگویی به بخش نامه های مربوط به خودم و مستندسازی کنم و فرصتی برای آموزش، مشاوره و راهنمایی دقیق دانش آموزان ندارم».

شرکت کننده شماره ۲۸ در مورد کیفیت آموزش و فضا و تجهیزات گفت: «... دانش آموزان لذتی از لحظاتی که در مدرسه هستند نمی برند .. هدف اصلی مدارس فقط درس دادن و حفظ کردن شده و دیگر خبری از فضای پویا و شاد در مدارس نیست... منظورم این است که مدرسه باید محلی برای بروز و شکوفا شدن استعدادها باشد، استعدادهای هنری، ورزشی، علمی و .. اما همچنین فضایی شما نمی بینید و انگار دانش آموزان دو دسته اند: عده ای برای کنکور آماده می شوند و عده ای هم برای وقت گذرانی و از روی اجبار به مدرسه می آیند، و وقتی کسی درس نمی خواند، تنها منطق و دلیل ما و مدیر مدرسه که او را به درس خواندن تشویق کنیم، دانشگاه رفتن و شغل آینده است! از طرف دیگر به علت تدریس به روش سخنرانی، دانش آموزان مطالب را خوب نمی فهمند و در چنین وضعیتی طبیعیست که دانش آموزان علاقه ای به کتاب های خودمان نداشته باشند و به سمت موسسات و کتاب های کمک درسی بروند».

۳- مضمون انتخابی عوامل خانوادگی: این مضمون در برگرفته ۲ کد محوری (دانش و نگرش والدین، و ویژگی های ساختاری خانواده) و ۱۱ کد باز می باشد. شرکت کننده شماره ۳ در زمینه عوامل خانوادگی گفت: «پدر من معلم است و برادر بزرگترم ترم ۶ مهندسی کامپیوتر است... و به نظرم خیلی راضی است. توصیه پدرم این است که مثل او معلم شوم و در زمینه این کتب، خیلی مرا راهنمایی کرد و چند بار با هم به مشاور کنکور مراجعه کردیم... البته خودم هم علاقه دارم دبیر شوم... پدرم من را جهت مطالعه منظم تشویق و حمایت می کند و تاکنون هم خیلی خوب پیش رفتم ... و به نظرم کتاب های کمک درسی مهم ترین قسمت برنامه ام هستند و اگر نباشند، قبول شدن در رشته ای که میخوام محال است».

شرکت کننده شماره ۱۸ در زمینه عوامل خانوادگی گفت: «بر اساس تجربه ام متوجه شدم که دانش آموزان خیلی نسبت به قبل آگاه شدند و آنهایی که هدفشان قبول شدن در رشته های پردرآمد نیست، زیاد به دنبال کتب کمک درسی نیستند... و دو دسته از خانواده ها یعنی خانواده های خیلی پولدار و خانواده های خیلی فقیر اصرار کمی بر خرید کتب کمک درسی دارند... چون خانواده های خیلی پولدار آنقدر سرمایه دارند که نیازی نمی بینند فرزندشان زیاد سختی بکشد و هر شغلی را می توانند برای فرزندشان فراهم کنند، و خانواده های خیلی فقیر هم قید رشته های خیلی خوب را می زنند چون واقعا هزینه کتب کمک درسی، مشاور و آزمون های آزمایشی را ندارند».

۴- مضمون انتخابی کتب کمک درسی: این مضمون در برگرنده ۲ کد محوری (نحوه ی بازاریابی، و کارکردهای کتب) و ۱۱ کد باز می باشد. شرکت کننده شماره ۱۶ در زمینه عوامل مربوط به کتب کمک درسی گفت: «این کتاب ها به صورت فراگیر همه جا دیده می شوند و خیلی از دانش آموزان را با تبلیغات شان گول می زنند.. تبلیغات شان همه جا دیده می شود و هیچ کس هم انگار کاری با آنها ندارد.. مثلاً برنهای سطح شهر، در تلویزیون، در اینترنت و همه جا هستند؛ اینها ضربه های زیادی به مدارس و آموزش و پرورش زده اند».

شرکت کننده شماره ۱۳ در زمینه عوامل مربوط به کتب کمک درسی گفت: «کتاب های کمکی تاثیر زیادی برای کسانی که خوب استفاده می کنند دارند.. من همیشه بعد از اینکه مروری بر جزوه ی معلم و کتاب دارم، کتاب کمک درسی را مطالعه می کنم و تست های زیادی حل می کنم و جواب های تشریحی تست ها را چک می کنم و اینطور خودم می فهمم قدر درس را یاد گرفتم و قسمت هایی که یاد نگرفتم را بیشتر مطالعه می کنم و تست می زنم و تاثیرش را در کلاس و در نمره هایم می بینم».

شرکت کننده شماره ۹ در زمینه عوامل مربوط به کتب کمک درسی گفت: «من با کتاب کمک درسی بهتر کنار میام تا کتاب درسی.. چون هم ظاهر این کتاب ها و هم متن این کتاب ها انگار خودمونی تر هستن و مطلب را سختش نمی کنن و ساده و با مثال های قشنگ تری توضیح می دن».

۵- مضمون انتخابی کنکور: این مضمون در برگرنده ۱ کد محوری (ویژگی های کنکور) و ۲ کد باز می باشد. شرکت کننده شماره ۱۸ نظری کاملاً مخالف با شرکت کننده شماره ۱۶ داشت و در زمینه کتب کمک درسی، کیفیت آموزش، کنکور و سیستم پذیرش دانشجو گفت: «به نظر تان اگر کنکور در کار نباشد و هر دانشگاه با توجه به در نظر گرفتن کیفیت علمی خودش، سیستم پذیرش مختص به خود داشته باشد، باز هم کتب کمک درسی چاپ می شود؟! دیگر امتحان تستی در کار نیست که این کتاب ها چاپ شوند! الان کسی که می خواهد پزشک شود و آینده با جان مردم سر و کار دارد فقط با تست سنجیده می شود و انتخاب می شود و این فاجعه است! بقیه رشته ها هم همینطور .. برای همه ی رشته ها باید حساسیت لازم برای پذیرش وجود داشته باشد و با کنکور نمی توان به این هدف رسید .. بحث سهمیه ها هم خودش مشکل را چندبرابر کرده... در کل منظورم این است این انتشارات را مقصر ندانیم و اصل قضیه سیستم پذیرش دانشجو است که باید اصلاح شود.. از طرف دیگر فرض کنیم سیستم پذیرش دانشجو درست باشد که نیست! آیا مدارس ما آنقدر قوی هستند که دانش آموزان را برای کنکور آماده می کنند؟! ما باید قبول کنیم خیلی در مدارس مشکل داریم و جوابگوی نیازهای دانش آموزان نیستیم... و اگر بخواهم حرفم را راحت بزنم ما باید از این انتشارات ممنون باشیم که نواقص آموزشی ما را پوشش می دهند و در این وادی که نه وزارت علوم و نه آموزش و پرورش کارشان را خوب انجام نمی دهند، حداقل اینها کارشان را خوب انجام می دهند و می دانند نیازهای دانش آموزان چه هستند و دانش آموزان می توانند هر جا احساس نیاز کردند از این کتاب ها استفاده کنند».

۶- مضمون انتخابی عوامل کلان: این مضمون در برگرنده ۱ کد محوری (عوامل کلان) و ۲ کد باز می باشد. شرکت کننده شماره ۱۳ در زمینه عوامل کلان اجتماعی گفت: «برای ما دانش آموزان رشته ریاضی فقط چند رشته است که آینده بهتری دارند مثل مهندسی عمران، برق، مکانیک و دانشگاه فرهنگیان. ... و رقابت هم زیاد است و چاره ای جز

تلاش بیشتر و تست زنی نداریم و کتاب های خیلی خوبی هم در این زمینه ها وجود دارد که هم درسنامه و هم تست و هم پاسخ تشریحی دارند».

شرکت کننده شماره ۳۰ در زمینه عوامل کلان تاثیرگذار بر استفاده از کتاب های کمک درسی اینطور گفت: «فکر کنم لازم است نظارت قانونی بیشتری بر نشر کتب کمک درسی باید بشود، و اجازه نباید داد این کتاب ها جواب تمرین های کتاب های درسی را چاپ کنند تا دانش آموز با تلاش خودش مطلب را یاد بگیرد.... ولی شکی نیست برای کنکور که داستان متفاوتی دارد این کتاب ها لازم هستند؛ خود من زمان کنکور از این کتاب ها استفاده کردم، چون استفاده نمی کردم شاید قبول نمی شدم. از طرف دیگر این روزها پیدا کردن یا راه انداختن یک شغل خوب واقعاً سخت شد و بیشتر دانش آموزان امیدشان به همین درس خواندن است، چون با دیپلم نمی توانند شغل خوبی پیدا کنند».

شرکت کننده شماره ۲۰ در زمینه عوامل کلان گفت: «به نظر بنده این مساله ابعاد مختلفی دارد، از یک طرف بیکاری و درآمدهای کم باعث می شود که دانش آموزان بر سر تعداد محدودی رشته رقابت کنند و برای قبول شدن هم مجبورند از هر منبعی که بهتر باشد استفاده کنند، از طرف دیگر مشکل این است که درآمدهای بالا فقط در چند رشته است. برای مثال رشته های پزشکی و پیراپزشکی واقعاً غیر قابل مقایسه با دیگر رشته ها هستند. و سنگ بنای این ناعدالتی از اول بوده و هست ... که این خود یک آسیب بزرگ اجتماعی است و تا زمانی که این همه تفاوت در درآمدها هست، رقابت های ناسالم هم وجود دارد، و این وسط انتشارات کتاب های کمک درسی هم فروش خوبی دارند».

شرکت کننده شماره ۱۸ در زمینه عوامل کلان گفت: «چرا کشور ما باید این همه دانشگاه و دانشجو داشته باشد؟ واقعاً کدام کشور را شما پیدا می کنید که این تعداد دانشجو به نسبت جمعیت کشور داشته باشد؟ و علت هم مردم و دانش آموزان نیستند، بلکه اشتغالزایی، درآمد و رشد اقتصادی مشکل دارد و جوان ها به راحتی نمی توانند شغل پیدا کنند و یک زندگی خوب برای خودشان فراهم کنند، و مجبورند درس بخوانند تا بلکه به جایی برسند؛ که البته در بلندمدت اشتباه می کنند، چون باز هم عده ی زیادی از تحصیل کردگان مشاغل خوب و مرتبطی پیدا نمی کنند. به نظرم نهایتاً دولت است که باید این مشکلات را آسیب شناسی کند و حل کند وگرنه اینکه بگوییم مقصر کتاب های کم درسی و موسسات هستند، یک نظر سطحی و اشتباه است».

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بحث و نتیجه گیری

از چند دهه گذشته که استفاده از کتب کمک درسی در دانش آموزان با استقبال مواجه شد، انتشارات و تنوع این کتاب ها، رو گسترش بوده و همزمان متخصصان حوزه های مختلف، انتقادات زیادی را به استفاده بیش از حد از این کتاب ها، وارد کرده اند. اینکه مقصر اصلی، انتشارات این کتاب ها هستند که به خاطر سود بیشتر، سعی در فروش بیشتر این کتب دارند، به صورت یک کلیشه در آمد و حتی محافل علمی هم این انتشارات را مقصر اصلی وضعیت موجود می دانند. اما به نظر می رسد، علت استفاده از این کتب پیچیده تر می باشد. در این پژوهش سعی بر آن شد که به علت های متعدد این پدیده پرداخته شود و از نگاه کلیشه ای و سطحی پافرا تر گذاشته شود و به طور عمیق تر، علل استفاده

از کتب کمک درسی در دانش آموزان متوسطه دوم بررسی شود. روش پژوهش تحلیل مضمون بود و از این طریق ۵۹ کد اولیه، ۱۳ کد محوری و ۶ مضمون فراگیر ایجاد شد.

عوامل فردی، عوامل آموزشگاهی، عوامل خانوادگی، عوامل مربوط به کتب کمک درسی، عوامل مربوط به کنکور و عوامل کلان، ۶ مضمون یا علل فراگیر استفاده از کتب کمک درسی در دانش آموزان می باشد. نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش پژوهش عبدالله پور و انصاری (۱۴۰۰) همسو است. این پژوهشگران، علل گرایش دانش آموزان به کتاب های کمک درسی ریاضی از دیدگاه دبیران و دانش آموزان (پژوهش آمیخته) را بررسی کردند، که نتایج نشان داد ۷ عامل شامل، عامل های دانش آموز، معلم، مدرسه، والدین، کتاب درسی، نحوه آموزش کتاب های کمک درسی و کنکور در گرایش دانش آموزان به کتاب های کمک درسی مؤثرند. از این رو، پیشنهاد کردند که باید در مسائل کتاب های درسی، نظام باوری دانش آموزان، کتابخانه های مدارس، درصد تأثیر کنکور در پذیرش دانشجو، بالابردن سطح آگاهی والدین و دانش حرفه ای معلمان تغییراتی صورت گیرد تا بتوان به جای القای روحیه حفظی نگری و سطحی نگری توسط کتاب های کمک درسی، روحیه کشف کردن، استدلال و تفکر را در بین دانش آموزان ایجاد کرد.

مضمون اول عوامل فردی است که بر اساس این، دانش آموزانی که ویژگی هایی مانند پشتکار، نظم و برنامه ریزی، خودکارآمدی تحصیلی، باهوش بودن، کمالگرایی، آینده نگری، جستجوگری، برتری جویی داشته باشند، بیشتر از کتاب های کمک درسی استفاده می کنند. و همچنین عواملی مانند نوع رشته دانش آموز (رشته تجربی)، میزان رضایت از رشته انتخابی، داشتن هدف قبولی در رشته های پرمقتاضی، قبولی در دانشگاه دولتی، پیشینه تحصیلی خوب، استفاده کمتر از فضای مجازی، نگرش مثبت به کتاب های کمک درسی، به عنوان علل زمینه ساز فردی، باعث استفاده بیشتر از کتب کمک درسی می شود.

در واقع عوامل متعدد فردی می تواند بر میزان استفاده از کتب کمک درسی تأثیرگذار باشند و برای هر دانش آموزی این عوامل، و نوع تعامل این عوامل متفاوت هستند. عبدالله پور و انصاری (۱۴۰۰) نشان دادند که یکی از عوامل مؤثر در گرایش دانش آموزان به کتاب های کمک درسی، عوامل مربوط به دانش آموز است؛ از جمله ضعف در مهارت حل مسئله و همچنین دانش آموزان این نگرش را دارند که هر کس برای این کتاب ها بیشتر هزینه کند و کتاب های بیشتری خریداری کند، موفق تر خواهد شد و این تبدیل به یک فرهنگ بین دانش آموزان شد.

مضمون دوم عوامل آموزشگاهی است که شامل هر علت مربوط به مدرسه و سیستم آموزشی است. و بر اساس این مضمون عوامل مربوط به کتب درسی، مانند جذابیت کم در کتب درسی و انتزاعی بودن مطالب کتب درسی می تواند باعث شود دانش آموزان به سمت کتب کمک درسی بروند. همچنین عوامل مربوط به کیفیت تدریس مانند کیفیت پایین تدریس در مدرسه، شلوغ بودن کلاس ها، کنکور محوری در تدریس، باعث گرایش بیشتر به سمت کتب کمک درسی می شود. منظور از کنکور محوری در تدریس، این است که دبیران در تدریس سعی می کنند مفاهیم را طوری تدریس کنند که دانش آموزان بر تست های کنکور تسلط پیدا کند و این باعث می شود از اهداف آموزشی فاصله گرفته شود. عوامل انسانی در مدرسه مانند برگزاری کلاس های موفقیت در کنکور در مدرسه، توصیه خرید کتب توسط عوامل مدرسه، نیز در گرایش دانش آموزان به سمت کتب کمک درسی مؤثرند. همچنین در این پژوهش شرکت کنندگان فضا

و تجهیزات آموزشی مانند نبود کتابخانه های خوب در مدارس، نبود تجهیزات مناسب و کافی در مدارس، نبود وسایل کمک آموزشی را نیز از جمله عللی می دانند که می تواند باعث استفاده بیشتر از کتب کمک درسی شود.

بر اساس این مضمون، وقتی سیستم آموزشی دارای ضعف هایی باشد و نتواند وظایف خود را خوبی انجام دهد، دانش آموزان مجبورند جهت رسیدن به اهداف خود، به منابع دیگری از جمله کتاب هاب کمک درسی و موسسات آموزشی آزاد روی آورند. لرگانی و محمدی (۱۳۹۶) مهم ترین علل مراجعه دانش آموزان به آموزشگاه های آزاد، را بررسی کردند که نتایج پژوهش آنها نشان داد اثربخش نبودن نظام آموزش رسمی، و ناپایداری آموخته ها در هنگام تحصیل، باعث گرایش دانش آموزان به آموزشگاه های آزاد می شوند.

همچنین کتابخانه های آموزشگاهی نقش مهمی در پشتیبانی از برنامه های آموزشی دارد. کتابخانه آموزشگاهی به آزمایشگاهی تشبیه می شود که ابزار و روش اندیشیدن را در اختیار دانش آموزان قرار می دهد تا خود در مقام کشف و جستجو برآیند (داورپناه، ۱۳۷۵). که متأسفانه در این زمینه نیز دانش آموزان به آنچه نیاز دارند، دست نمی یابند و در مدرسه کتاب های جذاب و مرتبط با اهداف کتاب های درسی، در دسترس دانش آموزان نیست؛ چه بسا این عاملی است که باعث می شود دانش آموزان نیاز خود را با کتب کمک درسی برآورده کنند. شرافتی (۱۳۸۳) در بررسی وضعیت کتابخانه های آموزشگاهی استان کهگیلویه و بویراحمد به این نتیجه رسید، کتابخانه های آموزشگاهی دارای مشکلاتی مانند کمبود کتاب، به روز نبودن کتابخانه، کمبود بودجه، کمبود نیروی متخصص، نامناسب بودن فضای کتابخانه ها و کمبود تجهیزات می باشند.

مضمون سوم عوامل خانوادگی است که شامل هر علت مربوط به درون سیستم خانوادگی است. در این مقوله از نظر شرکت کنندگان در پژوهش، نگرش والدین به کتب کمک درسی، فشار و خواسته های والدین از دانش آموزان در زمینه تحصیلی، نظارت تحصیلی والدین، نگرش خانواده ها در مورد موفقیت و خوشبختی فرزندان، مقایسه فرزندان با دیگران، باعث می شود که دانش آموزان به سمت کتب کمک درسی و استفاده بیشتر از آنها سوق داده شوند. همچنین ویژگی های ساختاری خانواده مانند شغل والدین، در آمد خانواده، تحصیلات والدین و اعضای خانواده، شرایط مناسب خانواده جهت مطالعه، وجود فرد موفق از نظر تحصیلی در اطرافیان نزدیک، در استفاده از کتب کمک درسی موثرند.

شکی نیست که عوامل خانوادگی در سرنوشت هر فرد بسیار تاثیرگذار است. این عوامل بسیار متنوع هستند. برای مثال در این پژوهش شرکت کنندگان اظهار کردند که خانواده هایی که والدین مشاغل آزاد دارند، کمتر فرزندان خود را به مطالعه و کتب کمک درسی تشویق می کنند. همچنین خانواده هایی که درآمدهای خیلی خوبی دارند، فشاری به فرزند خود جهت دانشگاه رفتن و خرید کتب کمک درسی وارد نمی کنند، از طرف دیگر خانواده هایی که مشکلات مالی زیادی دارند، توان خرید کتب کمک درسی و دیگر حمایت های مالی مشابه را از فرزند خود ندارند. همچنین نگرش والدین به زندگی و موفقیت نیز اهمیت دارد. از نظر پور کاظمی (۱۳۸۱) نگرش دانش آموزان و خانواده های آنان به اینکه حتماً باید در رشته های خاصی قبول شوند و تنها راه خوشبختی را قبول شدن در کنکور می دانند، آسیب زاست. از نظر لرگانی و محمدی (۱۳۹۶) یکی از علل گرایش دانش آموزان به آموزشگاه های آزاد، اجبار والدین می باشد؛ چه بسا این مساله در مورد کتب کمک درسی نیز صدق می کند.

مضمون چهارم عوامل مربوط به خود کتب کمک درسی هستند که باعث می شود دانش آموزان به سمت استفاده بیشتر از این کتب گرایش یابند. که بر اساس این پژوهش در دو مقوله محوری جای میگیرند. مقوله اول نحوه ی بازاریابی این کتب است. روش هایی مانند تبلیغات با روش های متعدد (رسانه های ملی، اینترنتی، سطح شهرها و روستاها، سطح مدارس، فروشگاه های متعدد و در دسترس، استفاده از قبول شدگان کنکور جهت تبلیغ)، گرافیک و زیبایی کتب، تنوع کتب برای سلیقه های مختلف، در بازاریابی این کتب استفاده می شود که باعث فروش بیشتر این محصولات می شود. مقوله دوم به کارکردهای این کتب برمی گردد. بدین معنی که این کتاب ها کارکردهای مثبتی برای دانش آموزان دارند که باعث استفاده از این کتاب ها می شود. از نظر شرکت کنندگان در پژوهش این کتب کارکردهای از جمله، تاثیر مثبت کتب در قبولی کنکور، تاثیر مثبت کتب در معدل دانش آموز، مناسب برای جبران ضعف آموزشی، ارائه نمودن سوالات متنوع در کتب، پاسخ دادن به سوالات کتاب درسی، ارائه راه حل ها و مثال های متنوع و کاربردی، ساده سازی محتوای کتاب درسی، محتوای صمیمانه و متناسب با روحیه دانش آموزان، دارند.

صنعت یا مافیای کنکور در ایران منجر به پیدایش و گسترش رقابتی تنگاتنگ میان موسسه های آموزشی آمادگی کنکور شده است. هر یک از این موسسه ها، با تبلیغات مکتوب، محیطی، رسانه ای و اینترنتی گوناگون تلاش نموده تا گوی سبقت را از دیگر رقبا ربوده و جایگاه خود را پایدارتر کند. این رقابت تنگاتنگ، سبب شده تا تب کنکور افزایش یابد. در گذشته فعالیت این موسسه ها محدود به دوره کاردانی و کارشناسی بود. با پیدایش عواملی همچون کاهش جمعیت داوطلبان ورود به دانشگاه ها بر اثر تغییرات جمعیتی کشور و افزایش روزافزون فارغ التحصیلان دوره های کارشناسی، این موسسه ها ترغیب شده اند تا در جذب هر چه بیشتر شرکت کنندگان در مقاطع تحصیلات تکمیلی بکوشند (پارسائیان و عظیمی منتظر، ۱۳۹۹). در ارتباط با دانش آموزان پشت کنکوری هم وضعیت مشابه است. گاهی، پشت کنکوری ها بر این باورند که رتبه اولی ها حتما در آموزشگاه های آزاد شرکت کرده اند. دلیل این ادعا را می توان از نقش تبلیغاتی آنها بر محور برخورداری رتبه های برتر کنکور از آموزش های آنها در رسانه ها یافت (لرگانی و محمدی، ۱۳۹۶).

نحوه ی بازاریابی این کتب، بر روی میزان استفاده از این کتب موثر است. پارسائیان و عظیمی منتظر (۱۳۹۹) در پژوهش شان با عنوان واکاوی گفتمان تبلیغات تلویزیونی موسسات آمادگی کنکور، به این نتیجه رسیدند که سازندگان این تبلیغ ها با بهره گیری از شگرد های گوناگون، همگام با خلق رویای دانش اندوزی در دانشگاه، به تلقین «احساس نیاز» به موسسه ها برای دست یابی به موفقیت پرداخته اند. همچنین، این تبلیغ سازها با ارائه خدمات مشتری پسند به بازتولید و عادی سازی نگرش تجاری به علم و مشروعیت بخشی به آن می پردازند؛ ایدئولوژی که با ماهیت متعالی علم و دانش اندوزی در تضاد است.

از طرف دیگر می توان گفت، با توجه به تقاضای بالایی که این کتب از سمت دانش آموزان دارند، حتماً کارکردهای مثبتی برای آنها دارند. پژوهش ها نشان می دهد دانش آموزانی که از کمک های درسی والدین، اقوام، دوستان، معلم خصوصی، کلاس های تقویتی، کنکور و کتاب های کمک درسی (تست) استفاده می کنند، در تحصیل خود موفق ترند (قاجاریه، ۱۳۷۳؛ یوسفی و همکاران، ۱۳۹۲). از سوی دیگر، ضعف های کتب درسی را باید در نظر بگیریم. امروزه در کتاب های درسی مطالب زیادی مطرح شده است، بدون اینکه برای هر یک از آنها توضیح کامل ارائه شود. به بیان

دیگر، مفاهیم اصلی موجود در کتاب های درسی دقیق و عمیق نیست تا دانش آموزان بتوانند مطالب را درک کنند (انجمن پیشبرد علوم آمریکا^۱، ۲۰۰۱).

هیچ برنامه آموزشی کامل نمی شود، مگر اینکه برای استفاده دانش آموزان از کتاب های غیردرسی برنامه ریزی مناسبی انجام شود، به طوری که دانش آموزان بتوانند با کمک معلمان خود با استفاده از مجموعه منابع کتابخانه نقش فعال و پویایی در یادگیری داشته باشند (مرتضوی، ۱۳۷۹). کتاب غیردرسی، دانش آموز را به فعالیت و تحقیق بیشتر وادار می کند و مطالب علمی را بیشتر از حد کتاب به دانش آموز آموزش می دهد. همچنین قوه تفکر، استدلال و جامع نگری او را تقویت میکند و از حل مسائل کتابها خودداری کرده و راه حل های متفاوت را فرا روی دانش آموز قرار می دهد (فانی، ۱۳۷۹).

در مضمون پنجم ویژگی های کنکور، علتی برای استفاده از کتب کمک درسی هستند. چرا که کنکور به صورت تستی (چهارگزینه ای) برگزار می شود و دانش آموزان جهت تمرین و آمادگی برای کنکور، نیاز به کتاب هایی دارند که شامل سوالات چهارگزینه ای باشد، که این نیاز با کتب کمک درسی برآورده می شود. همچنین شرکت کنندگان به این واقعیت اشاره کردند که معدل مقطع متوسطه دوم، تاثیر کمتری نسبت به کنکور، در قبولی دانشگاه دارد؛ برای همین دانش آموزان باید مهارت بالایی در تست زنی داشته باشند تا بتوانند شانس بهتری در قبولی دانشگاه داشته باشند؛ و این باعث استفاده بیشتر از کتب کمک درسی می شود که منبع سوالات تستی هستند. این یافته با یافته های پژوهش فتح آبادی، شلانی و صادقی (۱۳۹۶) همخوانی دارد که نشان دادند، آزمون سراسری به طور معناداری بر ترجیحات و آموزش و تدریس معلمان، انگیزه دانش آموزان برای یادگیری، هدف گذاری و نگرش معلمان، نحوه ی ارزشیابی آنان و نگرش آنان به کلاس های کنکوری تاثیر دارد.

این روش گزینش دانشجو، در یک برآورد کلی عقلانی ممکن است بیخطر و اجتناب ناپذیر به نظر آید؛ اما مطالعات بسیاری آن را تأیید نمی کنند. در سالهای اخیر، تحقیقات و مطالعات متعددی صورت گرفته است که بر کژکارکردهای کنکور تأکید کرده و درباره عواقب آشکار و نهان آن هشدار داده اند (پن^۲، ۲۰۱۶). کارشناسان معتقدند که شیوه «یک تست، یک برآورد و یک سرنوشت»، حجم عمده ای از ظرفیت های روانی، اقتصادی و آموزشی را به شکل ناکارآمد اشغال کرده است (مردیها، ۱۳۸۳). با اینکه سازمان سنجش کشور در سال های اخیر تغییراتی در نحوه ی پذیرش دانشجو ایجاد کرده است، از جمله اینکه آزمون سراسری فقط برای دروس اختصاصی و دوبار در سال برگزار می شود و نتیجه هر نوبت آزمون حداکثر دو سال اعتبار دارد؛ پذیرش دانشجو برای ورود به دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی یک بار در سال خواهد بود؛ و سهم نمره کل سابقه تحصیلی پایه دوازدهم در گروه های نظری به میزان ۴۰ درصد و قطعی است (سازمان سنجش کشور، ۱۴۰۱)؛ اما باز هم تغییر اساسی در سیستم پذیرش دانشجو ایجاد نشد، و اساساً افرادی شانس قبولی در کنکور و کسب رتبه های برتر را دارند که دانش و مهارت در تست زنی دارند.

در مضمون ششم، عوامل گسترده تری (کلان) شناسایی شدند که به طور غیر مستقیم و به واسطه عوامل دیگر، باعث رواج بیش از حد کتب کمک درسی در کشور شدند. از نظر شرکت کنندگان در پژوهش، نابرابری و شکاف درآمدی

¹. American Association for the Advancement of Science

². Pan

مشاغل، نبود قوانین خوب در زمینه چاپ و سازماندهی کتب کمک درسی، بر میزان استفاده از کتب کمک درسی موثرند. بدین صورت که درآمدهای بالا در رشته‌های محدود، باعث شد که رقابت بر سر آن رشته‌ها (مشاغل) بیشتر شود و دانش آموزان برای قبولی در آن رشته‌ها به کتب کمک درسی متوسل شوند. پژوهش‌های زیادی نشان دادند که درآمد نقش مهمی را در انتخاب رشته تحصیلی ایفا می‌کند. نتایج پژوهش پیروی همکاران (۱۳۹۱) نشان داد که بیش از ۷۰ درصد دانشجویان پزشکی، در هنگام انتخاب رشته به درآمد این رشته توجه داشتند. همچنین دامغانی و رضائیان (۱۴۰۰) در پژوهشی دریافتند که درآمد مناسب و منزلت اجتماعی، مهم‌ترین انگیزه‌ی انتخاب رشته در بین دانشجویان پزشکی می‌باشد.

از دیگر جهت، شرکت کنندگان در پژوهش، معتقدند نبود قوانین خوب در زمینه چاپ و سازماندهی کتب کمک درسی، باعث افزایش استفاده از کتب کمک درسی در دانش آموزان می‌شود. چرا که با بیش از حد ساده سازی مطالب کتاب درسی و آماده کردن جواب همه‌ی سوالات کتاب درسی، مانعی برای تفکر و اکتشاف توسط خود دانش آموز می‌شود.

طبق ماده ۶ این آیین‌نامه سامان‌دهی منابع و مواد آموزشی و تربیتی، خرید، عرضه و تبلیغ هرگونه منبع آموزشی و تربیتی در واحدهای آموزشی فقط از منابع استاندارد مجاز است. شبکه‌ها (اینترانت داخلی)، فیلم‌ها، بسته‌ها و نرم‌افزارهای آموزشی، رسانه‌های الکترونیکی، کتاب‌های درسی و کتاب‌های راهنمای معلم از جمله مواد و رسانه‌های آموزشی هستند که کاربرد آنها موجب تسهیل در روند تحقق یادگیری معنادار می‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۹). که به نظر می‌رسد این کتب، روند یادگیری معنادار را دچار مشکل می‌کنند. بر اساس پژوهش عسگری، کارشگی و مهرام (۱۳۹۷) بعضی از پیامدهای روانشناختی - تحصیلی موسسات آموزشی کنکور، تضعیف مهارت حل مسئله، افزایش فشار روانی، عدم انگیزش، احساس حقارت و مقایسه، افت خود کارآمدی، تضعیف نوع‌دوستی؛ و پیامدهای تحصیلی نیز شامل بهبود برنامه‌ریزی، افت تحصیلی، یادگیری سطحی، یادگیری هدفمند، و وابستگی تحصیلی است؛ و این پژوهشگران پیشنهاد می‌دهند که، مؤسسات کنکوری باید به طور جدی از سوی مجلس مورد بررسی قرار بگیرند و ضوابطی برای عملکرد این مراکز مشخص گردد.

با در نظر گرفتن این یافته‌ها، می‌توان نتیجه گرفت عوامل متعددی بر استفاده از این کتب تاثیرگذار هستند و نمی‌توان فقط این انتشارات را عامل اصلی دانست. بلکه باید نگاه عمیق تری به موضوع داشت. تا زمانی که معیار پذیرش دانشجو در رشته‌های مختلف، کنکور سراسری چهار گزینه‌ای می‌باشد، باید به دانش آموزانی که قصد ورود به دانشگاه را دارند، حق بدهیم که برای این آزمون خود را آماده و ورزیده کنند. و وقتی که سیستم آموزش رسمی کشور در دوران متوسطه دوم، دانش آموزان را برای کنکور آماده نمی‌کند، نیاز به موسسات و انتشاراتی است که این شکاف بزرگ بین مدرسه و دانشگاه را پرکنند. بنابراین اگر نسبت به سطحی بودن این کتب انتقاداتی وجود دارد، در وهله‌ی اول باید به سطحی بودن آزمون کنکور که سرنوشت سازترین و گسترده‌ترین آزمون در کشور است، انتقاد وارد کرد. چرا که متخصصین آینده از طریق فقط یک آزمون چند ساعته انتخاب می‌شوند و به حساس‌ترین شغل‌ها گمارده می‌شوند.

نتیجه اینکه برای پیشگیری از پدیده‌های آسیب‌زای اجتماعی، باید علل زیربنایی و گسترده‌تر بررسی شوند. در مورد استفاده آسیب‌زا از کتب کمک درسی، لازم است موارد زیربنایی‌تر از جمله وضعیت اقتصادی کشور، فاصله طبقاتی و

فاصله درآمدی شغل ها، کاهش یابد، تا دانش آموزان در هنگام انتخاب رشته، تحت فشار جاذبه های درآمدی بعضی رشته ها، انتخاب رشته و شغل نکند و سهم بیشتری را برای علائق خود در نظر بگیرند. در اینصورت خودبخود رقابت بر سر رشته های پر متقاضی کاهش می یابد و به تبع آن لزوم استفاده از کتب کمک درسی برای قبولی در این رقابت نفس گیر، کاهش می یابد. و در مراحل بعد، قوانین موجود در زمینه کتب کمک درسی، بررسی و بازبینی شوند و بدیهی است که آموزش پرورش برخلاف آنچه در حال حاضر در جریان است، جهت بهبود آموزش و به روزسازی ساختار خود، اقداماتی باید انجام دهد و به سمت پرورش دانش آموزانی حرکت کند که در دوران متوسطه اول و دوم، دانش آموزان را به سمت علاقه و توانمندی خود هدایت کند.

سپاسگزاری: این مقاله مستخرج از رساله دکترای نویسنده اول است. بدین وسیله از اساتید محترم راهنما و مشاور و کلیه شرکت کنندگان در این پژوهش دانش آموزان، مدیران، دبیران و مشاوران مدارس دخترانه و پسرانه استان هرمزگان قدردانی می گردد.

منابع

- بیرمی پور، علی؛ اچرش، شیدا (۱۳۹۹). مرور آسیب شناسانه رویکرد تفکیکی در تعلیم و تربیت در ایران. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۱۵، ۲۰۲-۲۱۸.
- پارسائیان، سیده فهیمه؛ عظیمی منتظر، سمیه (۱۴۰۰). واکاوی گفتمان تبلیغات تلویزیونی موسسات آمادگی کنکور: بررسی موردی سه تبلیغ تلویزیونی موسسه مدرسان شریف، پارسه و ماهان. زبان پژوهی (علوم انسانی)، ۳۰۱-۳۲۶، (۳۸)۱۳.
- پریخ، مهری؛ حسینی، وجیهه (۱۳۹۲). بررسی قابلیت کتابهای کمک درسی در پاسخدهی به پرسشهای پژوهش گرا در کتابهای درسی دوره راهنمایی کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۴(۱)، ۹۷-۱۲۴.
- پیروی، نامجو؛ درخشان، فریبا؛ کریمی، طاهره؛ آصف زاده، سعید (۱۳۹۱). عوامل موثر بر انتخاب رشته تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی قزوین. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، ۱۶(۲) (پیاپی ۶۳)، ۸۷-۹۰.
- جلیلی، میرزا (۱۳۹۸). کتاب های ریاضی کمک آموزشی (جنبی در خارج و ایران). رشد آموزش ریاضی، ۲۸، ۱۵-۱۰.
- جوانمرد، غلامحسین؛ پورقهرمانی، سوسن (۱۳۹۵). نقش هوش هیجانی و سازگاری اجتماعی در تبیین و پیش بینی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان مقطع متوسطه. فصلنامه پژوهش های کاربردی در روان شناسی تربیتی. ۳۱-۴۳، (۳)۲.
- حسینی لرگانی، سیده مریم؛ محمدی، رضا (۱۳۹۶). تبیین علل اثرگذار بر مراجعه دانش آموزان به آموزشگاه های آزاد کنکور. مطالعات اندازه گیری و ارزشیابی آموزشی، ۷(۱۸)، ۵۳-۸۹.

- دامغانی، کیمیا؛ احمدی نیا، حسن؛ رضائیان، محسن (۱۴۰۰). بررسی دلایل انتخاب رشته پزشکی و میزان تغییر در انگیزه دانشجویان متعاقب یک سال تحصیلی در دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷: یک مطالعه توصیفی. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۲۰(۶)، ۶۹۷-۷۱۲.
- داورپناه، محمدرضا (۱۳۷۵). بررسی نقش کتابخانه‌های مدارس ابتدایی در تقویت آموزش و ایجاد عادت مطالعه. پیام کتابخانه، ۶(۲)، ۱۴-۲۰.
- سازمان سنجش آموزش کشور. (۱۴۰۱). راهنمای ثبت نام و شرکت در آزمون سراسری سال ۱۴۰۲ (نوبت اول).
- سلسبیلی، نادر (۱۳۸۲). ارزیابی کتابهای کمک آموزشی دوره متوسطه به منظور ارائه چارچوبی مطلوب برای طراحی و تدوین آنها. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۱۹(۳)، ۶۴-۶۹.
- سند چشم انداز جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی. (۱۳۸۲). تهران. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- شرافتی، ثریا (1383). وضعیت کتابخانه های آموزشگاهی (مقطع متوسطه) استان کهگیلویه و بویراحمد. کتاب، 57، 145-153.
- شکرپاغانی، اشرف السادات (۱۴۰۱). شناسایی چگونگی گسترش استفاده از کتاب های کمک درسی در ایران و نحوه به کارگیری آنها در آموزش کلاسی، چهاردهمین کنفرانس بین المللی روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، وزارت آموزش و پرورش.
- عباس زاده، محمد ؛ شمسی متق، فرهاد (۱۳۹۹). دقت‌مندی در تحقیقات کیفی. مجله جامعه شناسی ایران، ۲۱(۲)، ۶۷-۹۵.
- عبدالله پور، کاظم ؛ انصاری، ابراهیم (۱۴۰۰). بررسی علل گرایش دانش آموزان به کتاب های کمک‌درسی ریاضی از دیدگاه دبیران و دانش آموزان (پژوهش آمیخته). مطالعات آموزشی و آموزشگاهی. ۱۰(۴)، 469-493.
- عسگری، زهرا؛ کارشکی، حسین ؛ مهram، بهروز (۱۳۹۷). پیامدهای روانشناختی-تحصیلی موسسات آموزشی کنکور: مطالعه‌ای مبتنی بر نظریه زمینه‌ای. فصلنامه روان شناسی تربیتی، ۱۴(۴۹)، ۱۷۳-۲۰۲.
- فانی، علی اصغر (۱۳۷۹). کتاب کمک آموزشی باید دانش آموزان را به فعالیت و تحقیق وادارد: گفتگو با دکتر علی اصغر فانی، معاون آموزشی وزرات آموزش و پرورش. "رشد جوانه (ویژه نامه اولین جشنواره کتاب های آموزشی رشد)، آبان ۱۳۷۹.

-فتح آبادی، جلیل، شلانی، بیتا، و صادقی، سعید. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر آزمون سراسری دانشگاه ها بر دانش آموزان و خانواده های ایرانی. روان شناسی فرهنگی، ۱(۲)، ۴۹-۷۱.

-قاجاریه، مژگان (۱۳۷۳). بررسی تأثیر کمک های درسی خارج از مدرسه بر پیشرفت تحصیلی. پایان- نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی.

-مرتضوی، ناهید (۱۳۷۹). اهمیت و نقش کتابخانه های آموزشی در آموزش. فصلنامه کتاب، ۱۳ (۲)، ۱۰۹-۱۱۶.

-مردیها، سیدمرتضی (۱۳۸۳). آسیب شناسی آزمون ورودی دانشگاه . پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۱۰(۲-۱) ۹۱-۱۳۰، ((۳۲-۳۱)

-مرکز پژوهش های مجلس (۱۳۸۹). آیین نامه ساماندهی منابع آموزشی و تربیتی (مواد و رسانه ها).
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/۷۹۰۶۰۵>

-یوسفی، سمانه؛ نبیئی، پریسا؛ صفری، رسول؛ امینی، میترا؛ صفری، آناهید؛ برهانی حقیقی، افشین (۱۳۹۲). تعیین فراوانی، نوع و علل استفاده دانشجویان از کتاب های کمک آموزشی در جهت آمادگی برای آزمون پیش کارورزی شهریور ماه ۱۳۹۱ علوم پزشکی شیراز. علوم پزشکی صدا، ۱(۴)، ۲۳۴ - ۲۴۱.

-American Association for the Advancement of Science. (2001). Designs for science literacy. Oxford University Press.

-Borggatta, Edgar F. and Rhonda J. V. Montgomery (2000), Encyclopedia of Sociology Second Edition, New York, Macmillan, second edition.

-Braun, V. & Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", Qualitative Research in Psychology, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101.

-Bregvadze, T. (2012). Analysing the shadows: private tutoring as a descriptor of the education system in Georgia. International Education Studies, 5(6).

-Devers KJ, Frankel RM. (2000). Study design in qualitative research--2: Sampling and data collection strategies. Educ Health (Abingdon); 13(2): 263-71.

-Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. ECTJ, 30(4), 233-252.

-Holsti, O. R. (1969). Content analysis for the social sciences and humanities, Reading, MA: Addison-Wesley.

-Kearney, M. H. (2007), Going deeper versus wider in qualitative sampling, Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing, Vol. 36, No. 4, P. 299.

-King, N., & Horrocks, C. (2010), Interviews in qualitative research, London: Sage.

- Pan, Y. C. (۲۰۱۶). A review of washback and its pedagogical implications. VNU Journal of Science, Foreign Languages, 25(4), 257-263.
- Royse, David, (2004), Research Methods in Social Work, Fourth Edition, Thomson-Brooks/Cole Press.
- Streubert Speziale H, Rinaldi Carpenter D. (2011). Qualitative Research in Nursing: Advancing the Humanistic Imperative. Fifth edition, Lippincott Williams & Wilkins co.
- Việt, Tiếng. (2012). Shadow Education: Private Supplementary Tutoring and Its Implications for Policy Makers in Asia. Asian Development Bank Institute (ADBI) .

Identifying the reasons for using textbooks in high school students: A qualitative study

Abstract

The use of textbooks in schools, especially in high school students, is very common, and experts have expressed various opinions and criticisms regarding the consequences of this phenomenon. The aim of this research was to investigate the factors affecting the use of textbooks in high school students in Hormozgan province. This qualitative research was conducted using thematic analysis. The statistical population consisted of high school students in Hormozgan province, and purposive sampling was used. A total of 31 students, managers, teachers, and school counselors from girls' and boys' schools were selected as the research sample, and the reasons for using textbooks in high school students were evaluated using a semi-structured interview tool. After analyzing the interview texts, the results were reported in the form of primary, axial, and overarching themes. Accordingly, 51 primary codes, 12 axial codes, and 6 overarching themes were generated. Personal factors, school-related factors, family-related factors, factors related to textbooks, factors related to entrance exams, and macro factors are the six overarching factors influencing the use of textbooks in students. The research findings were described and explained, and it was suggested that in order to prevent the negative consequences of excessive use of textbooks, a deeper look should be taken at the various causes of this phenomenon, and solutions such as addressing economic problems and income inequality in fields and professions, changing the student admission system, improving the quality of the educational system, and reviewing the laws on the publication of textbooks should be proposed to reduce the harmful effects of using textbooks.

Keywords: textbooks, students, high school, educational system, entrance exam.